

Lise Öğrencilerinde Riskli Madde Kullanımının İncelenmesi

Examining The Risky Substance Usage In High School Students

Hülya Karataş¹, Hasan Kandemir², Sultan Basmacı Kandemir³, Reşit Akın⁴

1- Harran Üniversitesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı Şanlıurfa

2- Harran Üniversitesi, Çocuk Ergen ve Ruh Sağlığı Hastalıkları Anabilim Dalı Şanlıurfa

3-Balıklığöl Devlet Hastanesi Psikiyatri Kliniği Şanlıurfa

4-Diyarbakır Bismil Devlet Hastanesi Çocuk Hastalıkları Kliniği

Yazışma Adresi

Yrd.Doç.Dr. Hülya Karataş

Harran Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu, Osmanbey Yerleşkesi, Merkezi Derslik, Kat:2 / Şanlıurfa

+90 414 318 3201

Geliş tarihi / Received:20.08.2015

Kabul tarihi / Accepted: 24.11.2015

Öz

Amaç: Bu çalışma, lise öğrencilerinde riskli madde kullanma durumunun belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Materyal ve Metod: Bu çalışma tanımlayıcı olarak Şubat-Mayıs 2015 tarihleri arasında yapılmıştır.Araştırmanın örneklemini ilçede farklı liselerde öğrenim gören, veri toplama günü okulda bulunan, veri toplanmasına izin verilen okullardaki 462 öğrenci oluşturmaktadır.

Bulgular: Öğrencilerin %13.4'ü sigara içtiğini, %21.9'u arkadaşları ve çevresinde madde kullanıcısı olduğunu belirtmiştir.Öğrencilerinin madde kullanma oranı %13 olarak tespit edilmiştir. Kullananların %7.6'sının alkol, %2.2'sinin esrar, %3.2'sinin herhangi bir madde kullandığı saptanmıştır. CRAFFT anketinden öğrencilerin %4.3'ü 2 ve üstü puan almış, tehlikeli ve zarar verici boyutta madde kullandıkları saptanmıştır.

Sonuç: Madde kullanımının önlenmesine yönelik programların uygulanması, ülke düzeyinde önleme politikalarının geliştirilmesi, ailelerin ve adolesanların bilgilendirilmesine yönelik çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Madde Bağımlılığı, Ergenlik, Sağlık Hizmetleri

Abstract

Background: This study was conducted in an attempt to determine the state of using risky substances in high school students.

Materials and Methods: This descriptive study was conducted between February-May 2015. The study sample, on the other hand, consisted of 462 students that were receiving education at different high schools in the district and were present at school which were allowed to collect data on the day of the data collection.

Results: 13.4% of students stated that they smoked and 21.9% had addicts in their environment. The rate of

using a substance was determined as 13% for students (7.6% alcohol, 2.2% weed and 3.2% any substance). 4.3% of students obtained 2 and higher scores from the CRAFFT survey and they were observed to be using substances in a hazardous way.

Conclusion: As a result of this study, high school students were observed to have high rates of using substances. It is suggested to apply programs aimed at the prevention of substance usage, develop national prevention policies and conduct studies for informing families and adolescents.

Keywords: Substance Addiction, Adolescence, Health Services

Giriş

Uyuşturucu madde, belirli dozlarda alındığı zaman, kişinin sinir sistemi üzerinde etkide bulunarak akli, fiziki ve psikolojik dengesini bozan, birey ve toplum için ekonomik ve sosyal problemler ortaya çıkaran, alışkanlık ve bağımlılık yapan, kanunların kullanılmasını, bulundurulmasını ve satışını yasakladığı narkotik ve psikotrop sözcükleriyle tanımlanan maddeler olarak tanımlanmaktadır (1).

Madde kullanımı tüm dünyada görülen önemli sağlık sorunları arasında yer almaktadır. Dünya İlaç Raporu 2012'ye göre dünyada 2010 yılında 153.000-300.000 kişinin % 3.4-% 6.6 oranında herhangi bir yasadışı madde (esrar, opioid, kokain, amfetamin vs) kullandığı belirlenmiştir (2). Dünya Sağlık Örgütü 2012 yılı verilerine göre; alkol kullanımı sonucu her yıl yaklaşık 3.3 milyon kişinin öldüğü, bu ölümlerin dünyadaki tüm ölümlerin %5.9'unu oluşturduğu ve alkolün 200'den fazla hastalığa ve yaralanmaya neden olduğu bildirilmiştir (3). 2014 yılı Türkiye Uyuşturucu Raporu'nda 2013 yılında problemleri madde kullanan kişi sayısının 59.895 olduğu bildirilmiştir (1).

Madde kullanımında adölesanlar riskli grupta yer almaktadır. Adölesan dönemde maddeyi deneme ve kullanma riski artarken bu durum yetişkinlikte madde kullanma bozukluğunun gelişimi için potansiyel risk taşımaktadır (4). Adölesan dönemde madde kullanımı gencin yetişkinlikteki yaşantısını, beyin gelişimini, sosyalizasyon

süreçlerini ve yaşam kalitesini olumsuz olarak etkilemektedir (4). Ayrıca madde kullanımı diğer riskli davranışlar ve suça karışma ile yakından ilişkili olarak bildirilmiştir (1,5). Lise öğrencilerinde madde kullanma durumunu belirlemeye yönelik literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak madde kullanma oranlarının yanı sıra riskli madde kullanımını belirlemeye yönelik sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Riskli madde kullanımının belirlenmesinin madde bağımlılığının tanı ve tedavi süreçlerini ve bu konuda yapılacak çalışmaları etkileyeceği düşünülmektedir. Bu çalışma lise öğrencilerinde riskli madde kullanımını ve etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Materyal ve Metod

Bu çalışma tanımlayıcı olarak, Şubat-Mayıs 2015 tarihleri arasında Diyarbakır ili Bismil ilçesindeki liselerde yapılmıştır. Araştırmanın evrenini, Bismil ilçe merkezinde yer alan liselerin 9-11. sınıfında öğrenim gören 5138 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ilçede liselerde öğrenim gören, veri toplama günü okulda bulunan, veri toplanmasına izin verilen okullardaki 462 öğrenci oluşturmaktadır.

Veriler, demografik bilgi formu ve CRAFFT tarama anketi kullanılarak elde edilmiştir. Demografik bilgi formu öğrencilerin, yaş, cinsiyet, anne baba yaşı, eğitim durumu vs özelliklerini ve madde kullanma durumunu etkileyebilecek değişkenleri belirlemeye yönelik 17 maddeden oluşmaktadır.

CRAFFT tarama anketi, Knight tarafından geliştirilmiş (6), Kandemir ve arkadaşları tarafından

2015 yılında 15-18 yaş arasındaki 124 adölesanla geçerlik güvenirlik çalışması yapılmıştır (7). Anket son bir yılda madde kullanımını belirlemeye yönelik iki bölümden ve toplam 9 sorudan oluşmaktadır. Birinci bölümde alkol, esrar veya diğer bağımlılık yapıcı maddelerin son bir yılda alınıp alınmadığına ilişkin soruları içeren üç soru, ikinci bölümde ise riskli madde kullanımını belirlemeye yönelik 6 soru yer almaktadır. Ankette Evet (1), Hayır (0) olarak puanlanmakta, ikinci bölümde 6 soruya verilen yanıtlar riskli madde kullanımını belirlemekte ve 0-6 arasında puan alınmaktadır. Puan arttıkça riskli madde kullanımı artmakta, anketten 2 ve üstü puan alanlarda bağımlılık riski artmaktadır. Ölçeğin Türkçe formunun Cronbach alfa katsayısı .90, bu çalışma için .81'dir. Veriler SPSS programında sayı, yüzde, bağımsız gruplarda t testi kullanılarak değerlendirilmiştir.

Veriler sınıf ortamında araştırmacı tarafından öğrencilere çalışmanın amacı ve katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu ile ilgili bilgiler verildikten sonra toplanmıştır. Çalışmaya tüm öğrenciler katılmış ve anketlerin doldurulma süresi yaklaşık 10 dakika almıştır. Çalışmanın yapılabilmesi için İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden yazılı, öğrencilerden sözel izin alınmıştır.

Bulgular

Çalışmaya alınan öğrencilerin %61'i kız, yaş ortalaması 15.93±1.065'tir. Öğrencilerin %42.4'ü 9. sınıf, %36.1'i 10. sınıf, %21.4'ü 11. sınıfta öğrenim görmektedir. Kardeş sayısı %71.9'unda 5 ve daha fazla sayıdadır. Annelerin %42.6'sı, babaların %48.5'i 39-45 yaş aralığındadır. Annelerin %61.7'si okur-yazar değil, babaların %39.2'si ilkökul düzeyinde eğitime sahiptir. Annelerin %94.4'ü çalışmamakta, babaların %37.9'u serbest meslek yapmaktadır. Öğrencilerin %11.5'i ailesi tarafından şiddet gördüğünü, %7.1'i sözel şiddete, %3.7'si fiziksel şiddete maruz

kaldığını belirtmiştir (Tablo 1).

Öğrencilerin %13.4'ü sigara içtiğini, %21.9'u arkadaşları ve çevresinde madde kullanıcısı olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerinin sigara dışında madde kullanma oranı %13 olarak tespit edilmiştir. Kullananların %7.6'sının alkol, %2.2'sinin esrar, %3.2'sinin herhangi bir madde kullandığı saptanmıştır (Tablo 2). CRAFFT tarama anketinden öğrencilerin %4.3'ü 2 ve üstü puan almış, tehlikeli ve zarar verici boyutta madde kullandıkları saptanmıştır. Öğrencilerin %5'i rahatlamak veya kendisini daha iyi hissetmek için madde kullandığını, %2.4'ü yalnız olduğunda alkol/madde kullandığı, %2.8'i madde kullanırken unutkanlık yaşadığı, %2.6'sı ailesi veya arkadaşları tarafından madde kullanmasını azaltması gerektiği ile ilgili bilgi aldığı ve %2.6'sı madde kullanırken belaya karıştığını bildirmiştir.

CRAFFT tarama anketinden alınan puan ortalamalarının cinsiyete, kardeş sayısına, anne baba eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız gruplarda t testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur ($p>0.05$, Tablo3).

CRAFFT tarama anketinden alınan puan ortalamalarının ailede şiddete uğrama, ailede sigara içen kişi varlığı ve arkadaşları veya ailesinde madde kullanan kişinin bulunması durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız gruplarda t testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$, Tablo3).

Tartışma

Lise öğrencilerinde riskli madde kullanımını ve etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada; öğrencilerin %13.4'ü sigara içtiğini, %21.9'u arkadaşları ve çevresinde madde kullanıcısı olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerinin sigara dışında

madde kullanma oranı %13 olarak tespit edilmiştir. Kullananların %7.6'sının alkol, %2.2'sinin esrar, %3.2'sinin herhangi bir madde kullandığı saptanmıştır. Atilola ve arkadaşları tarafından (2014) adölesanlarda alkol ve madde kullanımının araştırıldığı çalışmada; Hindistan, Sırbistan, Nijerya, Türkiye, Endonezya, Croatia ve Bulgaristan'ın yer aldığı yedi gelişmekte olan ülkeden 9-12. sınıfta öğrenim gören 2454 adölesan çalışmaya katılmıştır. Çalışmada son bir yıl içinde adölesanların %40.9'unun en az bir kez alkol veya madde kullandığı rapor edilmiştir. Kullanılan maddeler sorgulandığında en yüksek oranda %37.8 ile alkol, %8.6 esrar (marihuana) ve %8.1 diğer maddeler olarak bildirilmiştir. Madde kullanan adölesanların %45'inin tehlikeli veya zarar verecek düzeyde madde kullandığı belirlenmiştir. Çalışmada Türkiye'ye ait veriler Şanlıurfa ilinde toplanmış ve herhangi bir madde kullanan adölesan oranı %24.3, alkol %19.3, esrar %10, diğer maddeler %15.7 olarak bildirilmiş, tehlikeli ve zarar verici boyutta kullanan adölesan oranı %12.9 olarak bildirilmiştir (4).

Türkiye'de geniş örnekleme TUBİM tarafından 2011 yılında "Genel Nüfusta Madde Kullanım Yaygınlığı Araştırması" 25 ilde, 8.145 kişi ile yapılmış ve yaşam boyu madde kullanım sıklığı %2.7 olarak bulunmuş, 2011 yılında yapılan "Genç Nüfusta Madde Kullanım Yaygınlığı Araştırması" 32 ilde genel ve teknik liseye devam eden 11.812 kişi ile yapılmış ve yaşam boyu madde kullanım sıklığı %1.5 olarak bulunmuştur (1).

2003 yılında ESPAD tarafından Adana, Ankara, Diyarbakır, İstanbul, İzmir ve Samsun'da 15-16 yaş grubundaki 6149 öğrenci ile yapılan çalışmada yaşam boyu inhalan %5, %4 esrar, %2 ekstazi, %2 eroin ve %2 kokain kullandıklarını son bir yılda öğrencilerin %5'inin, son bir ayda ise %3'ünün

esrar kullandığı belirlenmiştir (5).

Kandemir ve arkadaşları (2015) tarafından 15-18 yaş arasındaki 124 adölesanda yapılan çalışmada madde kullanma oranı %27.4 olarak bildirilmiştir. Kullanılan maddeler arasında en yüksek oranda %14.5 ile eroin, %6.6 karışık maddeler, %5.6 cannabis, %1.6 inhalan kullandığı saptanmıştır (7). Tot ve arkadaşları tarafından Mersin'de 6,10. sınıf ve koleje giden 3282 öğrenci ile yaptıkları çalışmada son bir ay içinde sigara, alkol, esrar, inhalan ve diğer yasadışı maddeleri (eroin, kokain, sakinleştirici ilaç vs) kullanım durumları ve etkileyen faktörler araştırılmıştır. Öğrencilerin en yüksek oranda 6. sınıfta %4.7 ile sigara, 10. sınıfta %25.3 ile sigara, kolej öğrencilerinin %43.9 oranında alkol, ikinci sırada %38.7 ile sigarayı kullandıkları belirtilmiştir (8).

Bu çalışmada CRAFFT tarama anketinden öğrencilerin %4.3'ü 2 ve üstü puan almış, tehlikeli ve zarar verici boyutta madde kullandıkları saptanmıştır. Kandemir ve arkadaşlarının çalışmasında örneklemin %42.9'u 2 ve üstü puan almıştır (7). Bu çalışma bulgusu farklılık göstermektedir. Knight ve arkadaşları tarafından (2002) yapılan çalışmada %10.6'sının problemleri madde kullanıcısı, %6.7'sinin bağımlı olduğu belirlenmiştir (6).

Öğrencilerin CRAFFT tarama anketinden alınan puan ortalamalarının cinsiyete, kardeş sayısına, anne baba eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir (Tablo 3). Yapılan çalışmalarda madde kullanımı ile anne baba eğitim durumu, cinsiyet vs demografik değişkenlere ilişkin farklı sonuçlar elde edilmiştir. Kokkevi ve arkadaşları (2007) tarafından yapılan altı Avrupa ülkesinde adölesanlarda madde kullanımını etkileyen değişkenlerin incelendiği çalışmada, TUBİM çalışmasında ve Çorapçıoğlu ve arkadaşlarının çalışmasında cinsiyetin madde kullanma durumunu etkilediği (1,9,10,11), Knight

ve ark, (2002) çalışmasında etkili olmadığı bildirilmiştir (6). Atiola ve arkadaşlarının çalışmasında anne eğitim durumunun düşük olması ve kardeş sayısının az olması madde kullanımını etkileyen bir değişken olarak bildirilmiştir (4). Tot ve arkadaşlarının çalışmasında anne eğitim durumu yüksek olanlarda daha fazla alkol kullanıldığı saptanmıştır (8). Bu çalışmada öğrencilerin %71.9'unun kardeş sayısı 5 ve daha fazladır. Kardeş sayısının fazla olmasının ebeveynin çocuklar üzerindeki denetimini azalttığı bilinmektedir. Bu çalışmada anne, baba eğitiminin ve kardeş sayısının etkili olmamasının örneklem özelliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Öğrencilerin CRAFFT anketinden alınan puan ortalamalarının ailede şiddete uğrama, ailede sigara içen kişi varlığı ve arkadaşları veya ailesinde madde kullanan kişinin bulunması durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Tablo 3). Adölesan dönemde aile ile kurulan ilişkilerin özelliği çocukların davranışlarını doğrudan etkileyebilmektedir. Şiddete uğrayan çocukların şiddet uyguladığı, suç veya diğer riskli davranışlara yöneldiği literatürde yer almaktadır (12). Kokkevi ve arkadaşlarının (2007) yaptığı çalışmada ebeveynleriyle

ilişkisinden memnun olmayan adölesanlarda daha fazla madde kullanımı tespit edilmiştir. Sağlıklı bir aile ortamının olmadığı durumda, aile bağları zayıflamakta, ailenin çocuklar üzerindeki denetimi azalmakta, şiddet vs nedeniyle çocuklar evden uzaklaşmaktadır. Sigara içme durumunun, ailede madde kullanan kişi varlığının madde kullanımını etkilediğini bildiren birçok çalışma bulunmaktadır (4,8). Ailede madde kullanan kişinin varlığı adölesanın madde kullanmasında sosyal öğrenme yoluyla etkili olduğu düşünülmektedir (12).

Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın sadece bir ilçede izin verilen liselerde ve veri toplama günü okulda bulunan öğrencilerle yapılması nedeniyle tüm öğrencilerin çalışmaya katılmaması çalışmanın sınırlılığdır. Lise öğrencilerinde madde kullanımının tüm il merkezi ve ilçeleri kapsayacak şekilde planlanması önerilmektedir.

Madde kullanımının yaygın olduğu lise öğrencilerinde madde kullanım oranlarının bilinmesi önemlidir. Madde kullanımının belirlenmesi ve madde bağımlılığını önlemeye yönelik adölesan, aile ve okul ortamını kapsayacak programların uygulanması önerilmektedir.

Tablo 1. Tanımlayıcı Özellikler

Değişken	Sayı	%
Cinsiyet		
Kız	282	61.0
Erkek	177	38.1
Kardeş Sayısı		
Tek çocuk	4	0.9
İki kardeş	12	2.6
Üç kardeş	33	7.1
Dört kardeş	79	17.1
5 ve üstü	332	71.9
Anne Eğitim Durumu		
Okuryazar değil	285	61.7
İlkokul mezunu	119	25.8
Ortaokul	43	9.3
Lise ve üstü	12	2.6
Baba Eğitim Durumu		
Okuryazar değil	105	22.7
İlkokul mezunu	181	39.2
Ortaokul	96	20.8
Lise ve üstü	73	15.8
Ailesi Tarafından Şiddete Uğrama Durumu		
Evet	54	11.5
Hayır	408	88.3

Tablo 2. Madde Kullanma Durumu

Madde	Evet		Hayır	
	Sayı	%	Sayı	%
Sigara	62	13.4	398	86.1
Alkol	35	7.6	427	92.4
Esrar	10	2.2	451	97.6
Herhangi bir madde*	15	3.2	445	96.3
Ailede sigara içen kişi var mı?	319	69.0	143	31.0
Arkadaş veya aile çevresinde madde kullanan kişinin var mı?	101	21.9	361	78.1

*yasadışı uyuşturucular, reçeteli ve reçetesiz satılan ilaçlar, buruna çekilen veya koklanan maddeler

Tablo 3. Bazı Değişkenlere Göre CRAFFT Puan Ortalamalarının İncelenmesi

Grup	Cinsiyet		t	p
	n	X±SS		
Kız	51	0.45 ± 1.13	.899	.370
Erkek	74	0.64 ± 1.25		
Kardeş Sayısı			t	p
			n	X±SS
1-3 kardeş	11	0.45 ± 0.82	.325	.746
4-5 ve üstü	114	0.57 ± 1.24		
Anne Eğitim Durumu			t	p
			n	X±SS
İlkokul ve öncesi	111	0.54 ± 1.18	.480	.632
Ortaokul ve üstü	14	0.71 ± 1.43		
Baba Eğitim Durumu			t	p
			n	X±SS
İlkokul ve öncesi	84	0.63 ± 1.23	.777	.439
Ortaokul ve üstü	40	0.45 ± 1.15		
Ailede Sigara İçen Kişi Varlığı			t	p
			n	X±SS
Var	92	0.73 ± 1.34	2.714	.008
Yok	33	0.09 ± 0.38		

	Arkadaşları veya Ailesinde Madde Kullanan Kişi Varlığı		t	p
	n	X±SS		
Var	34	1.52±1.58	6.214	.000
Yok	91	0.20±0.78		

	Ailede Şiddete Uğrama		t	p
	n	X±SS		
Evet	19	1.52±1.61	3.946	.000
Hayır	105	0.40±1.04		

Kaynaklar

1. Türkiye Uyuşturucu Raporu 2014. <http://www.kom.pol.tr> Erişim Tarihi: 18.08.2015

2. World Drug Report 2012. http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/WDR2012/WDR_2012_web_small.pdf. Erişim Tarihi: 17.08.2015

3. World Health Organization. Global Status Report on Alcohol and Health 2014. http://www.who.int/substance_abuse/publications/global_alcohol_report/msb_gsr_2014_1.pdf?ua=1. Erişim Tarihi: 17.08.2015.

4. Atılola O, Stevanovic D, Balhara YP, Avicenna M, Kandemir H, Knez R, et al. Role of personel and family factors in alcohol and substance use among adolescents: an international study with focus on developing countries. Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing 2014; 21(7):609-17.

5. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA). <http://www.emcdda.europa.eu/publications/country-overviews/tr#gps>. Erişim Tarihi: 29.12.2014. Knight JR

6. Sherritt L, Shrier LA, Harris SK, Chang G. Validity of the CRAFFT substance abuse screening test among adolescent clinic patients. Arch Pediatr Adolesc Med. 2002;156(6):607-14.

7. Kandemir H, Aydemir Ö, Ekinci S, Selek S, Kandemir SB, Beyazıt H. Validity and reliability of the Turkish version of CRAFFT Substance Abuse Screening Test among adolescents. Neuropsychiatric Disease and Treatment 2015;22(11):1505-9.

8. Tot S, Yazıcı K, Yazıcı A, Metin O, Bal N, Erdem P. Psychosocial correlates of substance use among adolescents in Mersin, Turkey. Public Health 2004;118(8):588-93.

9. Kokkevi, A, Richardson, C, Florescu, S, Kuzmanf, M, Stergar, E. Psychosocial correlates of substance use in adolescence: A cross-national study in six European countries. Drug and Alcohol Dependence 2007;86(1):67-74.

10. Çorapçıoğlu A, Ogel K. Factors associated with ecstasy use in Turkish students. Addiction 2004;99(1):67-76. Ogel K

11. Çorapçıoğlu A, Sir A, Tamar M, Tot S, Doğan O, et al. Tobacco, alcohol and substance use prevalence among elementary and secondary school students in nine cities of Turkey. Turkish Journal of Psychiatry 2004;15(2):112-8.

12. Bandura A. Social Cognitive Theory in personality. In: Lawrence AP, Oliver PJ. Handbook of Personality. Theory and research, 1999:154.